

NOVIM STAZAMA KROZ NJEGOŠEV "GORSKI VIJENAC"

Vasilije Čeklić
Pedagoški fakultet Rijeka

U ovom se tekstu analitički razmatra vrijednost opsežne studije Kroz "Gorski vijenac" Muhsina Rizvića. Osvrćući se kritički na dobar dio literature, čija je obavezna premisa u pristupu Njegošu bila spontana idealizacija i romantičarsko-panegirički ton, prof. Čeklić ističe uspješno Rizvićevo nastojanje da se izvuče iz toga klišeja. Time je autor ostvario mogućnost da bez predrasuda slijedi vlastita htijenja i poglede. Služeći se tekstološkom usporednom analizom, on vlastite spoznaje argumentira obiljem relevantnih književno-povijesnih činjenica koje pokazuju suvereno poznavanje materije.

Rizvić napušta epsko-romantičarske pozicije dosadašnjih pristupa i prelazi na organske umjetničke komponente koje presudno određuju vrijednost Njegoševa djela. Na taj način Gorskom vijencu pribavlja univerzalan značaj, a Njegoša prikazuje čitateljima jednim od naših najvećih pjesnika i mislilaca. U tome je, po mišljenju prof. Čeklića, sadržana najveća vrijednost Rizvićeva analitičkog postupka.

Od prvog izdanja 1847. pa sve do danas Gorski vijenac Petra II. Petrovića Njegoša neprekidno zaokuplja pažnju književnih znanstvenika svojom apoteozom slobodi, poetskim nadahnućem, mudrošću pjesnikova iskustva i humanističkim ozračjem. O kontinuiranoj privlačnosti tog magistralnog djela našeg romantizma svjedoče brojne rasprave i studije koje se i u najnovije vrijeme pojavljuju.¹ Među različitim pokušajima da se dublje prodre u ovu izuzetnu pjesničku tvorevinu i jasnije osvijetli Njegoševu stvaralačko biće osobitu pažnju zaslužuje knjiga Muhsina Rizvića Kroz "Gorski vijenac". Interpretacija i tekstualno-komparativna studija o strukturi (Svjetlost, Sarajevo 1985).

Opsežna studija Muhsina Rizvića sastoji se iz dva organski povezana dijela. U prvom, ranije objavljenom tekstu pod naslovom Njegoš u "Gorskom vijencu" - i "Gorski vijenac" u Njegošu izložene su razrađene teze njegova analitičkog pristupa ovoj temi. Teze nisu neposredno iskazane, ali se pažljivim čitanjem mogu izvesti. U drugom, kasnije napisanom i znatno opsežnijem dijelu, autor se služi tekstološkom usporednom analizom u razradi i dokazivanju postavljenih teza. Pri tome, radi argumentiranja vlastitih spoznaja, navodi obilje relativnih književno-povijesnih činjenica

1 Samo u 1988. godini objavljene su ove knjige o književnom djelu i životu Petra II. Petrovića Njegoša - Milovan Đilas: Njegoš pjesnik, vladar i vladika, ZODNE, Beograd-Ljubljana; Aleksandar Mladenović: Knjiga o Njegošu, Književne novine, Beograd; Zarko Vidović: Njegoš i kosovski zavjet, "Filip Višnjić", Beograd; Drago Čupić: Lingvistički ogledi o Vuku i Njegošu, Narodna knjiga, Beograd.

koje evidentno pokazuju njegovo suvereno poznavanje materije i po širini i po dubini. Izlažući nove spoznaje i činjenice, Rizvić ne potkrepljuje svoje tvrdnje samo istrgnutim citatima već na stranicama s lijeve strane navodi u cjelini tekst Gorskog vijenca. Time omogućuje čitatelju da uspoređivanjem literarnog predloška i njegova razmatranja samostalno prosuđuje vrijednost Rizvićeve interpretacije.

U ovoj studiji Rizvić je sebi postavio glavni zadatak da Njegošev Gorski vijenac oslobodi od naslaga tradicionalno-romantičarskih tumačenja. Kao nepristran znanstvenik, on mnogim svojim prethodnicima priznaje težnju "da se poruke i estetski vidovi ovoga djela produže u budućnost kao iskonska neugasiva i vječita književna vrijednost" Međutim, baveći se umjetničko-idejnom prirodom Gorskog vijenca, nijedan od njih nije mogao zaobići motiv tzv. istrage poturica, odnosno tumačenje poetsko-simboličnog događaja iz legende o Badnjoj večeri "koja na planu historije nema svoga dokazanog uporišta"² Zbog takvih ograničenja oni su tu pozitivnu težnju više ili manje prigušivali različitim epsko-romantičarskim, nacionalno-regionalnim, ratničko-oslobodilačkim i historijsko-klasnim natruhama.

Polazeći od suvremenih spoznaja znanosti o književnosti, Rizvić drugačije pristupa Njegošu. On motiv istrage poturica stavlja u drugi, prizemni plan, kao irelevantnu književnu činjenicu koja tumačenje Gorskog vijenca pojednostavnjuje i, u krajnjoj konzekvenciji, svodi na sukob islama i kršćanstva. Budući da je Njegoš oštro lučio islamsku religiju kao duhovnu sferu "od te iste religije shvaćene kao političko-društvene ideologije osmanlijskog ugnjetavanja", taj sukob nije bitan za razumijevanje njegova djela. Pogotovu nije značajan u naše vrijeme, kada su se znatno izmijenile društvene okolnosti u odnosu na one u kojima je ovaj spjev nastao. I kao što u Mažuranićevu djelu Smrt Smail-age Čengića nije važno je li povijesni Smail-aga bio častan ili nečastan čovjek, nego ideja o sukobu tiranske vlasti i potlačenih, Isto tako ni u Gorskom vijencu nije bitna "istraga poturica" već borba za slobodu i ljudsko dostojanstvo u širem značenju riječi. Stoga Rizvić mijenja perspektivu gledanja i prelazi na organsko-umjetničke komponente Njegoševa djela, koje presudno određuju njegovu vrijednost. Krajnji je cilj takvog pristupa da Njegoša kao stvaralačku ličnost približi mogućnostima recepcije suvremenog čitatelja i da ga kao velikog pjesnika uzdigne u "zvjezdane estetsko-misaone visine".

Očito ponosen Njegošom (što na trenutke proizlazi iz emocionalnog odnosa prema njegovoj ličnosti), Rizvić i metodološki dosljedno slijedi svoj cilj. U prilog Rizvićevu metodološkom pristupu Gorskom vijencu moglo bi se navesti nekoliko uporišta, ali će za ovu svrhu biti dovoljna samo dva. Još je poznati slavist Vatroslav Jagić svoju dilemu u vezi s literarnom obradom minulih događaja izrekao da ne smatra grijehom ako se "događaji davne prošlosti objašnjavaju prema pojmovima sadašnjosti". Tu je misao teoretski razradio i izložio Svetozar Petrović na VI. kongresu Saveza slavističkih društava u Budvi 1969. godine.³ Razmatrajući granice između filologije i politike, on kaže: "...Dok se djelo nastalo u drugom vremenu ili u drugom narodu ne situira kao vrijednost u našoj sadašnjosti, u našem sistemu vrijednosti, ono ne može biti vrijednošću za nas; dok nije vrijednost za nas, nije ni književno djelo nego spomenik pismenosti, starina, neumjetnički dokument o životu nekih drugih ljudi, pa ne može biti ni predmetom historije književnosti. Ne, dakle, prilagođivanje sistemu vrijednosti drugih vremena i naroda, ne dakle uživljavanje u prošlosti, nego razumijevanje prošlosti po kriterijima vlastite sadašnjosti, izbor iz prošlosti po principima izvedenim u sadašnjosti i projiciranje vlastitog sistema vrijednosti u prošlosti - prirodni su postupci

- 2 Kritička historiografija s rezervom prihvata podatak iz spornog Zapisa vladike Danila na posljednjoj stranici jednoga liturgijskog djela koji služi kao uporište tzv. istrage poturica. U vjerodostojnost toga izvora među prvima je posumnjao srpski historičar Ilarion Ruvarac 1899. u zborniku Montenegrina. Njegovu tvrdnju da taj Zapis nije mogao nastati na početku 18. stoljeća, u vrijeme historijskog vladike Danila, potkrepljuje i Nikola Banašević 1957. u svojoj raspravi Pesnička legenda o Badnjem večeru. Na konačno formiranje legende, prema mišljenju Michela Aubina, snažno je utjecao Sima Milutinović Sarajlija, koji je za vrijeme svojega boravka na Cetinju 1828. napisao Diku crnogorsku i u petom činu prikazao istragu poturica, a godinu dana kasnije naveo je narodnu pjesmu o Badnjoj večeri pod naslovom "Oslobod" u svojoj zbirci Pjevanija crnogorska i hercegovačka. Ni Milovan Đilas ne vjeruje u događaj iz spomenutog Zapisa, pa u vezi s tim piše: "Čini mi se nesumnjivim i najvažnijim: Istrage kao pokolja - kao genocida, nije bilo. Za tu tvrdnju ima brojnih dokaza, a nijedan koji bi je opovrgao - sem docnijih, savremenih, genocidnih, ideoloških pridavanja i Crnogorcima i Njegošu" (iz knjige Njegoš pjesnik, vladar i vladika, str. 385). Uprkos brojnim dokazima koji poriču istragu poturica, romantičarska historiografija i tradicionalistička književna historija prihvaćaju taj "događaj" kao povijesnu činjanicu od koje sve do našeg vremena polaze u interpretaciji Gorskog vijenca.
- 3 Tekst Petrovićeva izlaganja objavljen je u časopisu Književnost i jezik, god. XVI, br. 4, Beograd 1969, str. 323-336.

historičara književnosti." ⁴

Oslanjajući se na takvo metodološko stajalište, Rizvić polazi od suvremene povijesne spoznaje da se u srednjovjekovnoj srpskoj državi ne može pojam nezavisnosti vezivati s postojanjem dinastičke sprege i vlasti, jer Nemanjići čak i na vrhuncu svoje moći nisu uspjeli potpuno savladati centrifugalne snage plemensko-rodovskih zajednica na području današnje Crne Gore. U tom smislu on s pravom tvrdi da se položaj najnižih i potlačenih društvenih slojeva nije bitno izmijenio povlačenjem domaćeg feudalizma pred tuđinskim, bez obzira na kasnije teške posljedice turske okupacije u borbi za nacionalno oslobađanje balkanskih naroda. Žestinu zaoštrenih klasnih odnosa na izdisaju feudalne srpske države plastično izražavaju deseterački stihovi koje narodni pjesnik stavlja u usta graditelju Radu Neimaru: "Ja ne gradim crkvu Ravanicu, /nego sebi prokletu tamnicu". (Zidanje Ravanice) Još mučniju atmosferu ekonomskog izrabljivanja u feudalizmu dočarava hajdučka pjesma Starina Novak i knez Bogosav. Na osnovi tih spoznaja Rizvić proširuje ideološku perspektivu doživljavanja narodnog odnosa prema turskom ropstvu, koji karakteriziraju (uvjetno rečeno) dvije faze.

U prvoj fazi, kada je centralna vlast Porte bila vrlo jaka, Crnogorci žive sa svojim suplemenicima koji su prešli na islam u manje ili više snošljivim odnosima, vjerskom zajedništvu i svakidašnjoj koegzistenciji. Ponekad čak (silom prilika) i ratuju zajedno s Turcima protiv susjednih istovjernih. To se vrijeme u epskoj narodnoj poeziji označuje podaničkim prkosom, čiji je najreprezentativniji izdanak Marko Kraljević. Izuzmu li se povlaštene slojevi kao što su bili feudalno plemstvo, vojnička kasta i bogato građansko stanovništvo, u tom razdoblju osmanlijske vladavine "sličnost u položaju i načinu života većine stanovnika bila je velika, i islamizirani seljaci, osim olakšica u porezima i nametima, nisu bili u nekoj većoj prednosti od neislamiziranih". (Separat SR BiH). Slična je situacija i u Crnoj Gori, s tom razlikom što se ovdje već početkom 18. stoljeća pojavljuje organiziran otpor protiv osmanlijske vladavine. Istodobno se počinju zaoštrevati i konfesionalni odnosi, usporedo s raspadanjem centralnog sistema vlasti i jačanjem samovolje lokalnih silnika i samodržaca.

Pod utjecajem posebnih društveno-povijesnih okolnosti i prvih ratnih uspjeha u borbi protiv turskih zavojevača rade se i ideje o crnogorskoj državnosti i samostalnosti, osobito nakon izгона Turaka iz središnjih crnogorskih nahija. Tada se pojavljuje i političko-ideološka korekcija odnosa prema Turcima u epskoj narodnoj poeziji, koja se sve više udaljuje od dotadašnjeg repertoara. Raskid s turskim podaništvom snažno potresa i vjersko zajedništvo, pa se s afirmacijom crnogorske državnosti i jačanjem oslobodilačkih težnji susjednih plemena pod turskom okupacijom zaoštrevaju vjerska diferencijacija. Prema mišljenju Novaka Kilibarde, usporedo sa zaoštrevanjem konfesionalnih odnosa, u ovoj fazi nastaju i korijeni borbenog usmjerenja srpske pravoslavne crkve, koja se počinje identificirati s narodom i preuzimati velike nacionalno-oslobodilačke zadatke. Ta se njezina uloga na ideološko-političkoj razini pretežno reflektira kao težnja za potvrđivanjem historijsko-dokumentarne podloge kontinuirana narodnog otpora i za stvaranjem crnogorske narodne države na čelu s vjerskim poglavarima. Kilibarda tvrdi da se čak i Njegoš kao državnik, iz političko-pragmatičnih razloga, nije protivio vjerskom fanatizmu lako je, kao prosvijećen čovjek, rekao da "laktom vjere gluposti čojku mjere". ⁵

Navedene činjenice važne su za shvaćanje atmosfere u kojoj je Njegoš stvarao Gorski vijenac, a još važnije za razumijevanje epskih, romantičarskih i drugih pozicija s kojih su mnogi tumači pokušavali objasniti smisao i značenje njegova kapitalnog djela. Ograničenost tih tumačenja Rizvić ovako objašnjava: "Prva doživljavanja i tumačenja Gorskog vijenca u historiji književnosti bila su unekoliko nacionalno-romantičarska, i to utemeljena u onom spoju duha i izražajnih sredstava narodne epike i estetike evropskog romantizma koji uključuje u sebe i tzv. ljepotu užasa. Tako da je doživljavanje i razmatranje motiva 'istrage poturica' u funkciji ostvarivanja

4 ISTO, str. 328.

5 Postojanost epskog klišea (str. 24-32) i O Dositeju, povodom Njegoševe kritike njegovih knjiga (str. 203-210) - u zbirci rasprava O usmenoj književnosti, Titograd 1982.

nacionalne slobode Crne Gore, i afirmacija epsko agonalne psihologije i estetike zasnovane na sukobu krsta i polumjeseca, bilo u skladu sa horizontom očekivanja suvremene čitalačke publike koja je tzv. poturice identificirala sa Osmanlijama i smatrala izdajicama ne samo hrišćanske vjere nego i političke slobode Crne Gore.⁶ Sasvim je shvatljivo da su takva recepcija i takvo tumačenje ovog djela ostali nacionalno i regionalno ograničeni, i da nisu mogli zahvatiti i ispuniti horizonte očekivanja i pokrenuti senzore čitalačke publike drugih nacionalnih sredina."

Zbog toga je u pristupu Njegošu kroz Gorski vijenac Rizvić nastojao da izbjegne prevladana opterećenja u tumačenju nacionalne povijesti. Kao da je slijedio misao Paula Valerya, koji kaže da takva opterećenost "opija narode i rađa u njima sjećanja, nagoni ih na pretjerane reakcije, stalno otvara stare rane, uznemiruje njihov počinak, dovodi ih do ludila veličine, ili do manije proganjanja, zagorčuje im život, uzdiže ih, čini nepodnošljivima i taštima". Prema tome, ne može se poreći da je Rizvićev pristup u naše vrijeme aktualan, jer potiskuje na sporedan kolosijek međunacionalne i međuvjerske relacije Gorskog vijenca.

Budući da se danas izmijenila književna optika (odnosno horizont očekivanja suvremene publike), Rizvić trezveno razmišlja o značaju i vrijednosti Gorskog vijenca, bez okoštala patosa i apologetske dimenzije. Njegova je osnovna intencija da istakne estetsko-izražajnu vrijednost Njegoševa djela. Stoga u većoj mjeri inzistira na pjesničkom i misaonom iskazu u Gorskom vijencu nego na izvanknjiževnom imageu samoga Njegoša i pragmatičnoj upotrebi njegove riječi u različitim neknjiževnim funkcijama. Međutim, u težnji da naglasi literarnu autonomnost Gorskog vijenca, on ne zanemaruje ni povijesni ni društveno-politički kontekst u kojemu je to djelo nastalo. Osnovna je svrha takvog postupka da Gorskom vijencu pribavi univerzalan značaj, a Njegoša da prikaže suvremenim čitateljima jednim od naših najvećih pjesnika i mislilaca. U tome je, po mojem mišljenju, sadržana posebna vrijednost ove knjige.

Polazeći od izloženih metodoloških premisa, Rizvić je napisao kompleksan znanstveni rad, u kojemu pristupa Gorskom vijencu na nekoliko razina. U svome pristupu inzistira na tzv. totalitetu književnoumjetničkog djela, koje doživljava u kontekstu crnogorske nacionalne sudbine. Ne povodeći se za tradicionalnim interpretacijama, on je ukupnost te sudbine (projicirane u Njegoševu djelu) raščlanjivao u svjetlu općih htijenja i preokupacija stvaraoca Gorskog vijenca. Takvo raščlanjivanje rezultiralo je viđenjem par distance, unutar kojega autor uspijeva razmotriti, osjenčiti i fiksirati znanstvenim dignitetom sintagmu Njegoš u "Gorskom vijencu" i "Gorski vijenac" u Njegošu.

Doživljujući Njegoša, odnosno Gorski vijenac, na temelju neposrednog sučeljavanja s njim samim, Rizvić je uvažavao skoro sve elemente crnogorske povijesne stvarnosti tragajući za vidljivim i nevidljivim inspiransima svakodnevnog života Crnogoraca onoga vremena. Strasno motiviran da osvijetli složenost literarne projekcije iz koje se njihov život nazire, on se u ritulu vlastitog istraživanja služio različnim izvorima - povijesnim, sociološkim i psihološkim - da ne postane žrtva romantičarske apoteoze i tereta panegiričnosti. Također je suptilno analizirao delikatan i kontroverzan odnos: Crnogorci-Turci-poturice, odnosno kršćani-muslimani. Smirenom objektivnošću pokušao je sagledati vjerske i političke odnose u svoj njihovoj složenosti, svjesno zanemarujući njihovo tradicionalno crno-bijelo sjenčenje. Stoga se razložno može reći da je jedna od najdjelotvornijih značajki ove studije, u smislu njene vrijednosti, uspješno Rizvićevo nastojanje da se izvuce iz klišeja većeg dijela dosadašnje stručne literature, čija je obavezna premissa u pristupu Njegošu bila spontana idealizacija i romantičarsko-panegiričan ton. Pristupajući Gorskom vijencu na takav način, autor je sebi stvorio poziciju da bez predrasuda slijedi vlastita htijenja i poglede, ali se pri razmatranju nekih pojedinosti mehanički distancirao od mita o Njegošu, čime se nehotice izložio zamkama pozitivističke ekspertize.

Rizvić je u središte svoje pažnje postavio lik vladike Danila (odnosno Njegoša) pred donošenjem sudbonosne odluke od koje zavisi budućnost Crne Gore, u trenutku teških iskušenja i gorčine sumnje kada treba da okusi "prve kaplje iz čaše otrovi". U Danilovim unutarnjim

6 Kao što je poznato, termini "poturica" i "potur" dobili su u doba romantizma pogrdno značenje i pod utjecajem literature održali se do danas. Međutim, oni ni s povijesnog ni s lingvističkog stajališta nisu adekvatni. Povijesno zato što nikad nisu odražavali činjenično stanje, jer golemu većinu naših Muslimana prelaženjem na islam nije izgubila svoj etnički identitet niti je prihvatila turski jezik kao svoj, a lingvistički zbog toga što glagoli izvedeni perfiksom po- znače "učiniti onim što je sadržano u osnovi glagola" (npr. pohajdučiti se - postati hajduk, poturčiti se - postati Turčin, itd.). I kao što Srbi i Hrvati primanjem istočnog i zapadnog kršćanstva nisu postali Grci i Latini, nego su i dalje ostali Slavenima, tako i naši Muslimani nisu postali Turci jer islamizacija nije uvjetovala deslavenizaciju. Stoga navedeni termini, prema mišljenju Asima Pece, predstavljaju danas anakronizme s negativnim prizvukom, pa bi ih trebalo istisnuti iz upotrebe u znanstvenim radovima gdje god je to moguće.

kolebanjima i razdiranjima plastično je prikazana tragika izuzetne ličnosti i usamljena čovjeka u jednom teškom nevremenu. Razmatrajući odnos prema slobodi, jedinom cilju kojem teže, sa stajališta glavara, igumana Stefana i vladike Danila, autor je u nereduciranom obliku izložio mnoge elemente pokretačke snage crnogorskog naroda. Svoje opservacije i tumačenja temeljio je na sociološkoj razini, koja mu omogućuje da oštrije sagleda povijesne, sudbinske, mentalitetske i druge odrednice u stvaranju Gorskog vijenca. Uvažavajući složenost crnogorskog nacionalnog odnosa prema inovjercima, Rizvić je u kontekstu relacija između kršćana i muslimana polazio od naših današnjih shvaćanja. Naravno, ne u smislu ublaživanja oštro povučениh granica između dvije vjere, nego u smislu njihove pozicije unutar određenog prostora i vremena koje ih je osudilo na antagonizme, ponekad jače od moguće humane, individualne i etičke dimenzije.

Vrijednost ove studije očituje se i u tome što je autor svoje opservacije izlagao u komunikativnoj formi, bez suvišnih opterećenja znanstvene aparature i pozitivističke hladnoće. Njegov je analitički ritual neposredan, utemeljen na uzročno-posljedičnoj vezi. Gotovo esejističkom jasnoćom fiksira rezultate vlastitih zapažanja i analitički ocrta životne situacije koje reljefno identificiraju likove i njihova shvaćanja o određenu povijesnom prostoru i društvenom kontekstu. Samo ponekad, u težnji da mnoštvom dokaza potkrijepi svoje tvrdnje, njegovo izlaganje usporava ritam i zazvuči monotono.

Rizvićeva studija u stanovitom smislu riječi predstavlja djelotvornu znanstvenu avanturu, jer iznosi jedno novo viđenje Njegoševa glavnog djela. Budući da odstupa od utabanih staza i nekih ustaljenih ocjena, radi oslobađanja Gorskog vijenca od romantičarske pozlate, ona posredstvom spjeva omogućuje konkretnije sagledavanje Njegoša kao čovjeka i stvaraoca. Međutim, s obzirom na višeznačnost ove pjesničke tvorevine i na različite kutove promatranja, moguće su i negativne rezonance, Rizvić je naćeo neka suštinska pitanja na koja se može i drugaćije odgovoriti, ali time nije umanjio znanstveni dignitet svoje studije, niti mu dobronamjerni čitatelji mogu prigovoriti da je hirovito subjektivan i da je samovoljno udešavao prošlost. Njegov doprinos njegošologiji vrijedan je i zbog toga što nije pretendirao da kaće posljednju rijeć, uvjeren da će fenomen Njegoša još generacijama privlaćiti mnoge istraživaće. Zato objavljivanje ove knjige nesumnjivo predstavlja znaćajan i poticajan događaj u našoj kulturnoj javnosti.

Zusammenfassung

V. Ćeklić Durch neue Wege im Werk "Kroz Gorski vijenac"

In diesem Text wird analytisch die Wertschätzung der umfangreichen Abhandlung "Kroz Gorski vijenac" des Verfassers Mušin Rizvić betrachtet. Diejenigen Werke berücksichtigend, deren immer enthaltende Prämisse in der Betrachtung von Njegoš die spontane Idealisierung und romantisch - panegyrischer Ton ist, hebt Prof. Ćeklić erfolgreiche Bestrebungen von Rizvić hervor, aus diesem Klischee auszukommen. Damit verwirklicht der Verfasser die Möglichkeit, ohne Vorurteile eigenes Wollen und eigene Gesichtspunkte zu folgen. Mit der textologischen Vergleichsanalyse sich bedienend, bestätigt er die Erkenntnisse mit einer Mehrheit der relevanten literaturhistorischen Tatsachen, die seine zuverlässige Fachkenntnis zeigen. Rizvić verläßt episch-romantische Positionen des bisherigen Beitriffs und geht auf die organische künstlerische Komponente des Werkes von Njegoš über, was ausschlaggebend für sein Wert ist. Auf diese Weise verschafft er dem Werk Gorski vijenac universale Bedeutung und Njegoš wird den Lesern als einer der größten Dichter und Denker dargestellt. Darin ist, nach der Meinung von Prof. Ćeklić, der größte Wert des analytischen Verfahrens von Rizvić enthalten.